

Spis treści

Wstęp	13
-------------	----

CZĘŚĆ I

Uwarunkowania rozwoju kompetencji emocjonalnych i społecznych

1. Szybkozmiennność a adaptacja: o potrzebie stałości i powtarzalności w szybko zmieniającym się świecie (Błażej Smykowski)	17
1.1. Wprowadzenie	17
1.2. Szybko zmieniające się środowisko	18
1.3. Szybkozmiennność ludzkiego środowiska	21
1.4. Zmienność formy ludzkiego środowiska	24
1.5. Systemowa konstrukcja ludzkiego środowiska	26
1.6. Poczucie szybkozmienności	31
1.7. Dynamika systemów rozwojowych	34
1.8. Zakończenie	37
Literatura	38
2. Wiek szkolny a poczucie stałości i przewidywalności (Błażej Smykowski, Joanna Matejczuk)	45
2.1. Wprowadzenie	45
2.2. Identyfikacja nauczyciela i siebie w roli ucznia	47
2.3. Identyfikacja w myślach	52
2.4. Identyfikacja konwencji i jej niezmienników	54
2.5. Identyfikacja reguł i zasad	58
2.6. Identyfikacja pojęć naukowych	62
2.7. Zakończenie	66
Literatura	67

3. Kompetencje emocjonalne i społeczne dorosłych	
a wspieranie rozwoju dzieci (Karolina Appelt)	73
3.1. Wprowadzenie	73
3.2. Kompetencje emocjonalne i społeczne dorosłych Polaków	75
3.3. Rozwój kompetencji emocjonalnych i społecznych u dorosłych	77
3.3.1. Splatanie się ścieżek rozwojowych dzieci i dorosłych.....	78
3.3.2. Metody wspierania kompetencji emocjonalnych i społecznych	
osób dorosłych	79
3.3.3. Znaczenie własnej aktywności – proces samokształcenia	82
3.4. Kompetencje emocjonalne i społeczne a kompetencje wychowawcze	
rodziców i nauczycieli	83
3.5. Model rozwojowego rodzicielstwa: od prowadzenia do delegowania	86
3.6. Podsumowanie	89
Literatura	90

CZĘŚĆ II

Adaptacja dziecka w środowisku domowym i szkolnym a kompetencje emocjonalne

1. Kształtowanie się bazowych kompetencji emocjonalnych w dzieciństwie	
(Karolina Borowiak)	97
1.1. Wprowadzenie	97
1.2. Bazowe kompetencje emocjonalne i ich rola w regulacji zachowania	
dziecka	98
1.2.1. Inteligencja emocjonalna a kompetencja emocjonalna.	98
1.2.2. Rodzaje kompetencji emocjonalnych i ich rola regulacyjna	100
1.2.3. Rozwój bazowych kompetencji emocjonalnych w dzieciństwie	105
1.3. Socjalizacja emocji jako splatanie się linii naturalnego i kulturowego	
rozwoju dziecka	110
1.4. Społeczny kontekst rozwoju emocjonalnego dziecka	
we wczesnym dzieciństwie	117
1.4.1. Rola środowiska rodzinnego: rodzice jako osoby znaczące	117
1.4.2. Rola środowiska rówieśniczego: porównania społeczne i rówieśnicy	
jako modele	122
1.4.3. Rola środowiska szkolnego: reguły funkcjonowania instytucji	
i wymagania stawiane dziecku	126
1.5. Podsumowanie	128
Literatura	129

2. Kształtowanie się bazowych kompetencji emocjonalnych w świecie zdominowanym przez technologie informacyjno-komunikacyjne (Maciej Selwat)	133
2.1. Wprowadzenie	133
2.2. Wyrażanie i rozpoznawanie emocji jako bazowe kompetencje emocjonalne	134
2.2.1. Biologiczne uwarunkowania bazowych kompetencji emocjonalnych: płeć mózgu	134
2.2.2. Proces nabywania bazowych kompetencji emocjonalnych: porównania społeczne i społeczne uczenie się	136
2.3. TIK jako forma komunikacji, uczenia się i zabawy dzieciństwie	137
2.3.1. Media społecznościowe a zaspokajanie potrzeb dzieciństwa	137
2.3.2. Gry komputerowe jako forma zabawy i uczenia się	139
2.3.3. Korzystanie z TIK jako sposób redukcji napięcia emocjonalnego ...	141
2.4. Konsekwencje nadużywania TIK dla funkcjonowania emocjonalnego dziecka	143
2.4.1. Nadużywanie TIK a zmiany wrażliwości emocjonalnej	143
2.4.2. Nadużywanie TIK a trudności w ekspresji emocji i rozpoznawaniu emocji innych osób	144
2.4.3. Nadużywanie TIK a oczekiwanie szybkiej gratyfikacji potrzeb.	145
2.4.4. Nadużywanie TIK a zmiana trybu życia: funkcjonowanie układu limbicznego	147
2.5. Podsumowanie	148
Literatura	149
3. Nazywanie i rozumienie emocji w późnym dzieciństwie: psychologiczny kontekst ich kształtowania się (Marta Sygit)	151
3.1. Wprowadzenie	151
3.2. Nazywanie i rozumienie emocji jako kompetencje kluczowe w rozwoju emocjonalnym dziecka	152
3.2.1. Proces rozwoju emocjonalnego w dzieciństwie: znaczenie kompetencji kluczowych	152
3.2.2. Regulacyjna rola rozumienia i nazywania emocji własnych i cudzych	153
3.3. Czynniki podmiotowe a kształtowanie się kluczowych kompetencji emocjonalnych w dzieciństwie	155
3.3.1. Kompetencje poznawcze i językowe dziecka jako podstawa kształtowania się kluczowych kompetencji emocjonalnych	155
3.3.2. Kompetencje społeczne dziecka jako kontekst kształtowania się kluczowych kompetencji emocjonalnych	158
3.4. Czynniki środowiskowe a kształtowanie się kluczowych kompetencji emocjonalnych w dzieciństwie	160

3.4.1. Styl socjalizacji i styl komunikacji w rodzinie a kluczowe kompetencje emocjonalne	160
3.4.2. Technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie edukacji: szansa czy zagrożenie dla rozwoju emocjonalnego dziecka	164
3.4.3. Portale społecznościowe jako miejsce treningu nazywania i rozumienia emocji	165
3.5. Dorastanie jako sprawdzian dla kompetencji emocjonalnych nabytych w dzieciństwie	168
3.5.1. Styl socjaLabilność emocjonalna etapu dorastania i jej konsekwencje dla funkcjonowania emocjonalnego i społecznego	168
3.5.2. Kompetencje nazywania i rozumienia emocji a jakość funkcjonowania w adolescencji	170
3.6. Podsumowanie	172
Literatura	174
4. Regulacyjna rola świadomości emocji własnych i cudzych: uwarunkowania wychowawcze (Alicja Dajczak)	179
4.1. Wprowadzenie	179
4.2. Emocje i ich rola regulacyjna	179
4.2.1. Emocje podstawowe: koncepcja Paula Ekmana i ich rola regulacyjna	179
4.2.2. Emocje samoświadomościowe i ich rola regulacyjna	184
4.3. Regulacyjna funkcja świadomości emocji własnych i cudzych	186
4.3.1. Znaczenie bazowych i kluczowych kompetencji emocjonalnych dla rozwoju świadomości emocji własnych i cudzych	186
4.3.2. Wpływ świadomości emocji własnych i cudzych na funkcjonowanie dziecka	189
4.3.3. Wpływ świadomości własnych i cudzych emocji na funkcjonowanie dziecka	192
4.4. Edukacja instytucjonalna a warunki prawidłowego rozwoju emocjonalnego	193
4.4.1. Wczesnodziecięce przywiązanie a adaptacja dziecka w żłobku: podstawa prawidłowego rozwoju emocjonalnego	193
4.4.2. Typ relacji przywiązania a adaptacja w przedszkolu: kształtowanie się świadomości emocji w relacjach z dorosłymi i rówieśnikami	196
4.4.3. Relacje z innymi a adaptacja w szkole: rozwój świadomości emocji jako efekt zróżnicowania środowiska społecznego	198
4.4.4. Instytucjonalne czynniki wsparcia i czynniki ryzyka dla kształtowania się świadomości emocji własnych i cudzych w wieku wczesnoszkolnym	200
4.5. Podsumowanie	201
Literatura	202

5. Adaptacja dziecka w środowisku edukacyjnym a kształtowanie się kompetencji emocjonalnych (Aleksandra Hak)	205
5.1. Wprowadzenie	205
5.2. Adaptacja dziecka w żłobku i przedszkolu a jego funkcjonowanie emocjonalne	207
5.2.1. Organizacja środowiska społecznego żłobka i przedszkola a funkcjonowanie emocjonalne dziecka	207
5.2.2. Czynniki sprzyjające adaptacji dziecka w żłobku i przedszkolu	209
5.2.3. Czynniki utrudniające adaptację dziecka w żłobku i przedszkolu	212
5.3. Adaptacja dziecka w szkole a jego funkcjonowanie emocjonalne	214
5.3.1. Organizacja środowiska społecznego szkoły a funkcjonowanie emocjonalne dziecka	214
5.3.2. Czynniki sprzyjające adaptacji dziecka w szkole	215
5.3.3. Czynniki utrudniające adaptację dziecka w szkole	216
5.4. Podsumowanie	217
Literatura	218

CZĘŚĆ III

Adaptacja dziecka w środowisku domowym i szkolnym a kompetencje społeczne

1. Społeczne środowisko domowe a proces kształtowania się kompetencji społecznych w dzieciństwie (Jagoda Kowalska)	223
1.1. Wprowadzenie	223
1.2. Wczesny rozwój społeczny: uwarunkowania i konsekwencje dla funkcjonowania dziecka	223
1.2.1. Relacja przywiązania jako matryca relacji społecznych	223
1.2.2. Style przywiązania a funkcjonowanie dziecka w relacjach z innymi	225
1.2.3. Czynniki ryzyka dla kształtowania się bezpiecznego stylu przywiązania	227
1.3. Rozwój społeczny dziecka i osiągnięcia rozwojowe w dzieciństwie	230
1.3.1. Etapy rozwoju społecznego w kolejnych etapach dzieciństwa	230
1.3.2. Nawiązywanie i rozpoznawanie reguł kontaktu interpersonalnego w wieku przedszkolnym	233
1.3.3. Nawiązywanie i rozpoznawanie reguł kontaktu interpersonalnego w wieku wczesnoszkolnym	235
1.4. Społeczne środowisko domowe a bazowe kompetencje społeczne dziecka	237
1.4.1. Styl socjalizacji dziecka w rodzinie a rozwój bazowych kompetencji społecznych dziecka	237
1.4.2. Relacje z dorosłymi a kształtowanie się kompetencji społecznych w zakresie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktu	239

1.4.3. Relacje z innymi dziećmi a kształtowanie się kompetencji społecznych w zakresie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktu	242
1.5. Podsumowanie	245
Literatura	245
2. Konflikt kooperacyjny a rozwój poznawczy dzieci	
(Michał Ziora, Katarzyna Strojna)	249
2.1. Wprowadzenie	249
2.2. Specyfika konfliktu kooperacyjnego	250
2.2.1. Wspólnota celów a konflikt kooperacyjny	250
2.2.2. Społeczno-poznawczy charakter konfliktu kooperacyjnego	251
2.2.3. Motywacja do konstruktywnego rozwiązania konfliktu kooperacyjnego	252
2.3. Procesy poznawcze wyzwalane przez konflikt kooperacyjny	254
2.3.1. Akomodacja	254
2.3.2. Złożone strategie myślenia	256
2.4. Konflikt kooperacyjny w interakcjach z osobami znaczącymi	258
2.4.1. Konflikt kooperacyjny w interakcji dziecka z rodzicami	258
2.4.2. Konflikt kooperacyjny w interakcji dziecka z rówieśnikami	261
2.4.3. Konflikt kooperacyjny w interakcji dorosłego z innymi dorosłymi	264
2.5. Warunki konstruktywnego rozwiązania konfliktu kooperacyjnego	265
2.5.1. Świadomość ryzyka niepowodzenia	265
2.5.2. Kooperacyjny charakter sytuacji	265
2.5.3. Różnorodność członków grupy	266
2.5.4. Umiejętności społeczne istotne dla pracy w grupie	267
2.5.5. Umiejętność niezgadania się	267
2.5.6. Dostęp do potrzebnych informacji	268
2.5.7. Różnorodność członków grupy	268
2.6. Kształtowanie umiejętności rozwiązywania konfliktów kooperacyjnych	269
2.6.1. Stwarzanie kooperacyjnych sytuacji	269
2.6.2. Zachęcanie do kontaktu z rówieśnikami	271
2.6.3. Tworzenie przestrzeni sprzyjającej współpracy	272
2.6.4. Trening umiejętności rozwiązywania konfliktów w szkole	276
2.7. Podsumowanie	276
Literatura	278
3. Rozumienie zasad moralnych a świadomość posiadania i korzystania przez dziecko z własnych zasobów (Kaja Jaskuła)	281
3.1. Wprowadzenie	281
3.2. Zmiany w funkcjonowaniu poznawczym i moralnym w późnym dzieciństwie	283

3.2.1. Przejście ze stadium przedoperacyjnego do stadium operacji konkretnych.	283
3.2.2. Przejście ze stadium realizmu moralnego do stadium relatywizmu moralnego	290
3.2.3. Decentracja i jej rola w regulacji zachowań społecznych dziecka ...	295
3.3. Jakość otoczenia społecznego a funkcjonowanie moralne dziecka	297
3.3.1. Społeczne środowisko domowe a rozumienie zasad moralnych przez dziecko.	297
3.3.2. Społeczne środowisko szkolne a rozumienie zasad moralnych przez dziecko	299
3.4. Rozwojowy kryzys psychospołeczny późnego dzieciństwa: konsekwencje dla społecznego funkcjonowania dziecka	301
3.4.1. Przejawy doświadczania kryzysu późnego dzieciństwa	301
3.4.2. Konstruktywne rozwiązanie kryzysu jako warunek kształtowania się poczucia kompetencji u dziecka	303
3.4.3. Konsekwencje negatywnego rozwiązania kryzysu dla społeczno-moralnego funkcjonowania dziecka	304
3.4.4. Rola osób znaczących w procesie rozwiązywania kryzysu rozwojowego i formowania się poczucia kompetencji u dziecka	306
3.5. Podsumowanie	309
Literatura	310
4. Poczucie własnej wartości a adaptacja dziecka w środowisku szkolnym (Anna Merta, Kaja Jaskuła)	313
4.1. Wprowadzenie	313
4.2. Obszary adaptacji dziecka w szkole i klasie	314
4.3. Źródła poczucia własnej wartości	316
4.3.1. Poczucie własnej wartości i jego rola regulacyjna	316
4.3.2. Jakość relacji z dorosłymi	319
4.3.3. Jakość relacji z rówieśnikami	321
4.4. Źródła poczucia niższości	322
4.4.1. Kompetencje nabyte w dzieciństwie	322
4.4.2. Styl socjalizacji i komunikacji z dzieckiem w rodzinie	324
4.4.3. Organizacja środowiska społecznego w klasie i szkole	327
4.5. Podsumowanie	328
Literatura	329
Zakończenie	333